

Spis treści

Nota edytorska, *Sławomir Górzyński* V

Tom I

Wstęp. Wiadomości o rodzinie Mańkowskich i Łażnińskich	1
I. Lata dziecięce. Sahinka i Odessa. Wyjazd do Drezna (1866–1872)	6
II. Matka i rodzeństwo	10
III. Drezno. Pierwsze lata nauki (1872–1881)	14
IV. Drezno. Wychowanie religijne. Stosunki kościelne	18
V. Drezno. Życie rodzinne	23
VI. Drezno. Życie towarzyskie	27
VII. Drezno. Lata szkolne (1881–1885)	32
VIII. Drezno. Zabawy i rozrywki, teatr i muzyka	37
IX. Wycieczki wakacyjne na obczyźnie (1873–1883)	42
X. Wycieczki wakacyjne do ziemi ojczystej i do swoich (1880–1885)	46
XI. Podole. Nasze sąsiedztwo	51
XII. Borówka i Wrocław. Nauka gospodarstwa (1885–1888)	56
XIII. Wrocław. Życie studenckie, towarzyskie i kościelne	60
XIV. Podróże i wycieczki z czasów uniwersyteckich (1885–1888)	65
XV. Pierwsza podróż do Włoch	70
XVI. Sprawy majątkowe	76
XVII. Wycieczki. Uroczystości rodzinne. Druga podróż do Włoch (1888–1890)	80
XVIII. Romanki. Gospodarstwo. Sąsiedztwo (1890–1896)	85
XIX. Wyjazd do Krakowa (1890–1895)	91
XX. Różne wycieczki. Trzecia podróż do Włoch. Podróż do Gries (1890–1896)	96

Tom II

Wstęp. Kościół na Rusi pod zaborem rosyjskim	103
I. Dzieje mego powołania	109
II. Wstąpienie do seminarium (1896)	115
III. Żytomierz. Seminarium i katedra. Tryb życia	119
IV. Żytomierz. Seminarium i katedra. Ludzie i zwyczaje	124
V. Żytomierz. Pobyt w seminarium (1896–1899)	129
VI. Wyjazdy z seminarium. Wyświęcenie. Prymicje (1897–1899)	135

VII. Żytomierz. Na stanowisku wikariusza (1899–1902)	142
VIII. Żytomierz. Życie towarzyskie, kronika rodzinna, wycieczki	149
IX. Kamieniec. Pole pracy. Najbliższe otoczenie	154
X. Kamieniec. Na stanowisku proboszcza (1902–1911)	160
XI. Kamieniec. Życie społeczne, towarzyskie i polityczne	170
XII. Smutki i radości rodzinne (1902–1911)	175
XIII. Podróż do Hiszpanii i Portugalii (1903)	181
XIV. Pobyt w Rzymie (1903)	190
XV. Wyjazdy na kurację: Brixen, Karlsbad, Baden (1905–1908)	195
XVI. Podróż do Belgii, Holandii i Anglii (1908)	200
XVII. Kuracja w Truskawcu i Abazji (1909)	207
XVIII. Podróż do Stanów Zjednoczonych (1910)	211
XIX. Pobyt w Kanadzie. Powrót do Europy (1910)	219
XX. Stosunek do władz rządowych. Wyjazd z Kamieńca	225

Tom III

Wstęp. Stosunki diecezjalne za życia i po śmierci biskupa Niedziałkowskiego	232
I. Żytomierz. Na stanowisku kancelisty (1911–1914)	239
II. Żytomierz. Stosunki towarzyskie. Goście. Wycieczki	245
III. Podróże do Petersburga i Wilna (1912)	250
IV. Podróż do Wiednia. Trzy pogrzeby (1912–1914)	255
V. Podróż do Francji i Szwajcarii. Przyjazd do Krakowa (1914)	261
VI. Kraków. Wojna. Tryb życia. Znajomi (1914–1917)	267
VII. Kraków. Wyjazdy w różne strony. Urzędowanie na Wołyniu (1915–1918)	272
VIII. Karków. Śmierć siostry. Wypadki na Rusi i w Krakowie. Nominacja na biskupstwo (1917–1918)	279
IX. Dzieje mego biskupstwa. Przygotowania. Konsekracja (1918)	283
X. Kraków. Pierwszy rok biskupstwa. Wyjazdy (1918–1919)	288
XI. Kamieniec. Ingres. Nowy stan rzeczy (1919–1920)	296
XII. Kamieniec. Prace pasterskie (1919–1920)	301
XIII. Wyjazd z Kamieńca, powrót i ponowny wyjazd (1920)	308
XIV. Na uchodźstwie: Czortków, Puźniki. Wyjazdy (1920–1921)	314
XV. Na uchodźstwie: Buczac. Wyjazdy różne (1921–1924)	319
XVI. Pielgrzymka <i>ad limina</i> (1922)	324
XVII. Radości i smutki w rodzinie i w Kościele (1923–1926)	331
XVIII. Trzechsetlecie śmierci św. Jozafata. Rusini i arcybiskup Szeptycki (1923–1924)	337
XIX. Wyjazd z Buczacza. Włodzimierz. Podróż do Rzymu. Śmierć kardynała prymasa Dalbora (1925–1926)	343
XX. Sprawy diecezjalne. Rezygnacja z biskupstwa kamienieckiego (1920–1926)	350

Aneks	360
Ilustracje	371
Indeks osobowy	403
Indeks miejscowości	449
Wykaz skrótów	458
Spis ilustracji	459

Nota edytorska

Autor *Pamiętników* Piotr Mańkowski, syn Walerego i Tekli Saryusz-Łażnińskiej, urodził się 1 XI 1866 r. w rodzinnym majątku — Sahince na wschodnim Podolu. Od 1872 r. przebywał (najpierw wraz z matką i rodzeństwem) w Dreźnie, gdzie też zdał maturę. We Wrocławiu ukończył studia agronomiczne, które w przyszłości miały mu być pomocne w zarządzaniu majątkiem ziemskim, jednakże nie czuł się dobrze jako ziemianin, powierzając zarządzanie majątkiem Śledzie i folwarkiem we wsi Romanki administratorowi. Do seminarium duchownego wstąpił już jako dojrzały mężczyzna, w wieku 30 lat. Myśl ta dojrzewała u niego długo, ale, jak wynika z pamiętników, była dokładnie przemyślana. Po trzech latach seminarium uzyskał święcenia kapłańskie i został wikariuszem w Żytomierzu, a w 1902 r. proboszczem przy dawnym kościele katedralnym. Usunięty przez władze rosyjskie w 1911 r. z zajmowanego stanowiska, miał powrócić do Kamieńca Podolskiego jako biskup. Kilka lat pracował w kurii żytomierskiej jako kancelista, wykorzystując ten czas do swoich studiów związanych z liturgiką. W momencie wybuchu I wojny światowej znalazł się poza granicami Imperium Rosyjskiego i nie mogąc wrócić na Podole, lata wojny spędził w Galicji, włączając się w prace duszpasterskie diecezji żytomierskiej, jako wikariusz tej części, która znalazła się pod okupacją austriacką; 24 IX 1918 r. został prekanonizowany na ordynariusza reaktywowanej diecezji kamienieckiej, kilka miesięcy później, 30 XI t.r. — konsekrowany przez arcybiskupa Adama Sapiechę na biskupa kamienieckiego. Ingres do swej katedry odbył dopiero 8 XII 1919 r., przy czym w niespełna pół roku później — 5 VII 1920 r. został zmuszony do opuszczenia diecezji. Nie widząc szans na powrót do Kamieńca Podolskiego, po ustanowieniu ks. Jana Świderskiego administratorem apostolskim diecezji kamienieckiej, w 1926 r. zrzekł się biskupstwa kamienieckiego i został arcybiskupem tytularnym enejskim. Ostatnim jego miejscem zamieszkania był Włodzimierz Wołyński w diecezji łuckiej. Zmarł niespodziewanie 8 IV 1933 r. i został pochowany w podziemiach katedry w Łucku. Po wybuchu wojny w 1939 r. i zajęciu przez wojska sowieckie Łucka jego doczesne szczątki zostały sprofanowane. Piotr Mańkowski napisał kilka prac teologicznych, był także autorem przekładów.

Publikowany pamiętnik został opracowany na podstawie dwóch maszynopisów, znajdujących się w posiadaniu rodziny Mańkowskich. Egzemplarze owe nie są tożsame, zostały przepisane na maszynie do pisania, ale na kartach różnych formatów (maszynopis I — format 210 × 336 mm, maszynopis II — format 205 × 293 mm), zawierają zasadniczo oryginał maszynopisu, ale część kart to kopie maszynopisowe. Świadczy to o tym, że powstało więcej egzemplarzy pamiętnika z przeznaczeniem dla rodziny. Maszynopis I (oprawa skórzana) wydaje się być oryginałem lub też bliższy jest oryginałowi. Przekonują o tym m.in. liczne błędy w tekstach obcojęzycznych, tak niemieckich, jak i francuskich, a więc językach znanych Autorowi — będące najpewniej błędami pow-

stałymi podczas przepisywania, a także brak wyróżnień w postaci akapitów w maszynopisie II (oprawa płócienna). Z kart pamiętnika poznajemy osobę Autora jako człowieka skrupulatnego i niepozabawionego pewnych cech pedanterii (szczególnie gdy wspomina o strukturze wcześniejszych własnych publikacji).

W edycji, stosując się do projektu instrukcji wydawniczej Ireneusza Ihnatowicza dla źródeł XIX– i XX-wiecznych¹, poprawiono błędy interpunkcyjne oraz ortograficzne, a także częściowo uwspółcześiono pisownię, przy jednoczesnym jej ujednoczeniu. Pozostawiam stosowaną przez Autora, szczególnie w odniesieniu do określeń związanych z wiarą katolicką i liturgią, pisownię wielką literą słów, których pisownia winna być literą małą (chrzest, komunია itp.). Zastosowano także uwspółcześnienie pisowni niektórych form gramatycznych, których pisownia u Autora nie była konsekwentna, pozostawiając jednak charakterystyczne końcówki, aby nie zniekształcać stylu Autora.

Zrezygnowano praktycznie z przypisów rzeczowych, na korzyść rozbudowanego indeksu osób oraz indeksu geograficznego². W przypisach osobowych przedstawiono najważniejsze fakty z życia wymienionych osób, dbając — w odniesieniu do członków licznie rozrodzonej rodziny Mańkowskich oraz innych osób spokrewnionych i spowinowaconych — o zaznaczenie związków genealogicznych, aby łatwiejsze stało się odczytywanie zależności i powiązań osób prezentowanych na kartach pamiętnika. Przypisy — jeśli nie zaznaczono inaczej — pochodzą od Autora pamiętnika i są integralną częścią maszynopisów, które stały się podstawą prezentowanej edycji; materiały ikonograficzne pochodzą ze zbiorów rodzinnych.

Do tekstu pamiętnika zostało dołączonych kilka pism politycznych biskupa Mańkowskiego, odnoszących się do traktatu ryskiego i jego skutków zarówno dla Polaków, którzy opuścili kresy wschodnie, jak też tych, którzy po bolszewickiej stronie granicy pozostali.

Pamiętnik nie był wcześniej publikowany, a jego drobne fragmenty i szerokie omówienie znalazło się w „Naszej Przeszłości”. Autorem tego omówienia był Krzysztof Morawski³. Ze względu na dokładną genealogię, nie tylko szczegółowe informacje o rodzinie bliższej i dalszej, lecz także o wielu wydarzeniach, w których Autor uczestniczył jako ziemianin czy też duchowny, jego pamiętnik jest kapitalnym źródłem do poznania dziejów Podola i Ukrainy, polskiego stanu posiadania na tych terenach oraz losów Kościoła katolickiego na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej Obojga Narodów na przełomie XIX i XX w.

Sławomir Górzyński

¹ I. Ihnatowicz, *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1962, t. VII, s. 99–124.

² W opracowaniu indeksu osób brały udział: Aleksandra Sołtan, Magdalena Kycia i niżej podpisany. Zasadniczy zrab indeksu geograficznego przygotował Andrzej Sołtan.

³ „Nasza Przeszłość”, t. XXV, Kraków 1966, s. 233–252.